

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора економічних наук, професора, завідувача кафедри економіки та фінансів Панухник Олени Віталіївни на дисертаційну роботу Нечепуренка Микити Олександровича на тему: «Формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу в Україні», подану до захисту в разову спеціалізовану вчену раду Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка

1. Обґрунтування актуальності теми дисертації

У сучасних умовах науковці та практики значною мірою цікавляться проблемою більш глибокого розуміння соціальної відповідальності бізнесу в рамках підходу з позицій зацікавлених сторін. Також особливої актуальності набуває розробка ефективних методів та інструментів управління стейкхолдерами, вивчення комплексних заходів щодо реалізації моделі соціально відповідальної ділової поведінки. За останні роки теорія зацікавлених сторін зазнала значних змін. Управління стейкхолдерами базується на процесах встановлення зв'язків, розвитку відносин та підтримання ефективної взаємодії між суб'єктами господарювання, органами владних повноважень та іншими сторонами. У ринковому конкурентному середовищі стає очевидною необхідність вивчення та аналізу впливу зацікавлених сторін на діяльність певного суб'єкта господарювання.

Залучення різноманітних суб'єктів (держави, організацій, соціальних груп, індивідів) на основі підвищення рівня соціальної відповідальності є одним з найбільш ефективних способів вирішення соціальних проблем у різних сферах суспільного життя, що є особливо актуальним в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Українські підприємства, зокрема малі та середні, продемонстрували високий рівень соціальної відповідальності та стійкості у безпрецедентно складний період. Варто зазначити, що малий та середній бізнес здійснює свій вагомий внесок у створення робочих місць, зниження соціальної напруженості, визначає структуру і якість валового внутрішнього продукту (ВВП).

Слід також відзначити, що більшість наукових досліджень, які присвячено оцінюванню соціальної відповідальності підприємств, не враховують специфіки малого та середнього бізнесу. Крім того, реалізація ініціатив із соціальної відповідальності залежить не лише від наявності планування, а скоріше від наявності загального свідомого та цілеспрямованого підходу до прийняття рішень. Тому вважаємо дослідження процесу формування

теоретико-методологічного та науково-практичного забезпечення соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу в Україні актуальним завданням. Особливої уваги заслуговує також проблематика, пов'язана із підходами до оптимізації соціально відповідальних практик малого та середнього бізнесу в окремих регіонах, адже кожен із них має свою характерну галузеву структуру економіки.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами і темами

Дослідження проводилося згідно із планом науково-дослідної роботи «Соціальна відповідальність у системі підприємницької діяльності» (номер державної реєстрації 0120U104934) Національного технічного університету «Дніпровська політехніка», в рамках якої автором отримано наступні наукові результати: запропоновано використання системи якісних критеріїв для комплексної оцінки ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу; розроблено науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів, де об'єктом оцінювання є підприємницька діяльність у регіоні з точки зору соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу; розвинено понятійно-категоріальний апарат соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу шляхом уточнення специфічних рис соціальної відповідальності МСБ.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та наукова новизна

Наукові положення дисертації повною мірою відображають вирішені в роботі завдання та отримані наукові результати, є логічними та достатньо обґрунтованими. Завдання дослідження вирішені із використанням сучасного наукового інструментарію та актуальних статистичних даних. Належний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечені в тому числі використанням широкої бази джерел. Наукові положення і результати, що виносяться на захист, сформульовані автором наступним чином:

удосконалено

– науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу щодо можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів, де об'єктом оцінювання є підприємницька діяльність у регіоні в розрізі соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу як комплексний теоретико-методологічний конструкт, що дозволяє додатково підвищити рівень обґрунтованості проміжних та підсумкових висновків, оскільки базується на використанні інформації з різних джерел і сконструйований із чотирьох блоків:

соціальна відповідальність в економічній сфері, внутрішня соціальна відповідальність, а також два блоки, які характеризують зовнішню соціальну відповідальність, які, на відміну від існуючих, дозволяють визначити особливості ресурсного обміну між суб'єктами малого та середнього бізнесу та його зовнішнім мікро- та мезооточенням;

– система оцінювання ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу із застосуванням бальних оцінок критеріїв та з урахуванням їх рівнів значущості, яка, на відміну від існуючих, забезпечує відображення узгодження вимог стейкхолдерів та характеризує внесок кожної складової в загальний ресурсний обмін, дозволяє додатково врахувати регіональні умови ведення бізнесу, застосуванням бальних оцінок критеріїв екологічно ініціативної поведінки підприємства та з урахуванням їх рівнів значущості;

– методичний підхід до характеристики поточного стану ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом та його основними стейкхолдерами, який заснований на вирішенні задачі Парето-оптимальності і на відміну від існуючих дозволяє визначити, які саме групи найбільше впливають на порушення балансу;

набули подальшого розвитку

– теоретичні підходи щодо визначення особливостей соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу через характеристику ступеня примусовості, що, в свою чергу, врахує інституційні чинники, та ступеня ініціативності, а також вектора спрямованості соціальної відповідальності – із превалюванням внутрішнього або зовнішнього середовища, що відображається на двовимірній площині розподілу концепцій соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, сформованої за двома шкалами: «інтроверсія-екстраверсія» та «примус-ініціатива»;

– понятійно-категоріальний апарат соціальної відповідальності через удосконалення визначення соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу як ініціативної стратегічної діяльності, направленої на вирішення суспільних проблем через прозору і етичну поведінку, зорієнтовану переважно на зовнішнє середовище підприємства із врахуванням можливостей збалансованого ресурсного обміну із основними стейкхолдерами, яке на відміну від існуючих, підкреслює важливість зовнішніх зацікавлених сторін для суб'єктів МСП, що розподіляються на представників зовнішнього мікро- та мезооточення;

– підходи до оптимізації соціально відповідальних практик малого та середнього бізнесу в регіонах через врахування залежності коефіцієнту розбалансованості ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом і

визначеними групами стейкхолдерів, які, на відміну від існуючих, дозволяють визначити критичну точку ресурсного обміну, яка характеризує перехід зазначеного процесу в збалансований стан;

– класифікація підходів до формування стратегій взаємодії суб'єктів МСБ із групами зацікавлених сторін, яка, на відміну від існуючих, враховує рівень та інтерпретацію потенціалу малого та середнього бізнесу щодо задоволення вимог стейкхолдерів на засадах соціальної відповідальності.

Загалом, наведені положення дозволяють стверджувати, що автором успішно постановлено та вирішено комплексне наукове завдання щодо розвитку теоретичних положень, науково-методичних підходів і практичного інструментарію щодо формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу на національному та регіональному рівнях.

4. Оцінка змісту роботи та повноти викладу результатів дисертації в опублікованих працях

Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел зі 122 найменувань і 10 додатків, містить 17 таблиць та 38 рисунків.

У першому розділі автор досліджує теоретико-методологічні основи формування соціально відповідальної поведінки суб'єктів малого та середнього бізнесу. Особлива увага приділена дослідженню міжнародної практики стандартизації та сертифікації в сфері соціальної відповідальності та сталого розвитку, узагальнено світові стандарти в сфері соціальної відповідальності та нефінансової звітності в розрізі можливості їх застосування для малого та середнього бізнесу (с. 50-51). Також в розділі проведено ретроспективну оцінку політики соціальної відповідальності та соціального підприємництва в Україні, що дозволило охарактеризувати етапи становлення та розвитку вітчизняного соціально відповідального бізнесу (с. 65-67). У підрозділі 1.3 автором визначено, що концепції соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу мають в першу чергу характеризувати ступінь примусовості, що, в свою чергу, враховує інституційні чинники та ступінь ініціативності суб'єктів малого та середнього бізнесу, а також вектор спрямованості соціальної відповідальності – із превалюванням внутрішнього або зовнішнього середовища.

У другому розділі, який має назву «Сучасний стан та напрями соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу в Україні» автором проведено діагностика вихідного стану малого та середнього бізнесу в Україні за період 2010-2022 рр. Це дозволило отримати статистично значущі критерії, які характеризують відносини малого та середнього бізнесу зі стейкхолдерами на засадах соціальної відповідальності, що було покладено в основу авторської

модель оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу з точки зору можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів (с. 102-104). Для характеристики поточного стану ресурсного обміну між малим або середнім бізнесом та його стейкхолдерами на основі вирішення задачі Парето-оптимальності запропоновано коефіцієнт розбалансованості, який дозволяє визначити, які групи зацікавлених сторін найбільше впливають на порушення балансу (с. 111). Автором запропоновано загальний показник потенціалу малого та середнього бізнесу з точки зору можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів, до якого включено чотири блоки критеріїв: соціальна відповідальність в економічній сфері, внутрішня соціальна відповідальність, а також два блоки, які характеризують зовнішню соціальну відповідальність, які, на відміну від існуючих, дозволяють визначити особливості ресурсного обміну між МСБ та його зовнішнім мікро- та мезооточенням.

Третій розділ присвячено обґрунтуванню шляхів запровадження дієвої системи соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу на регіональному рівні. Для дослідження автором обрано малі та середні підприємства Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей, і, відповідно, запропоновано напрями оптимізації соціально відповідальних практик в цих регіонах. Запропоновано алгоритм розрахунку загального показника потенціалу малого та середнього бізнесу щодо задоволення потреб стейкхолдерів, який складається із трьох етапів і включає в себе формування статистичної бази досліджень, розрахунок якісних та кількісних блочних показників, узагальнення та оцінювання динаміки показника потенціалу малого та середнього бізнесу щодо задоволення потреб стейкхолдерів, а також надання рекомендацій щодо вибору стратегії взаємодії із групами стейкхолдерів (с. 119-120). Окрім того, за результатами дослідження розбалансованості ресурсного обміну малого та середнього бізнесу із основними групами його стейкхолдерів, розроблено рекомендації щодо запровадження більш ефективних практик міжсекторального партнерства на прикладі Дніпропетровської області (с. 148).

За темою дисертаційної роботи опубліковано 7 наукових праць, з яких: 4 статті (у тому числі 3 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у періодичному фаховому виданні іншої країни, внесеному до міжнародної наукометричної бази Scopus), а також 3 праці апробаційного характеру – тези доповідей на конференціях.

5. Значення роботи для науки, практики та суспільства

Вважаємо, що результати дисертаційної роботи мають важливе наукове та практичне значення. Наукове значення роботи полягає в комплексному обґрунтуванні напрямів формування та розвитку соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, із врахуванням регіональних особливостей на

прикладі Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей. Однак, запропонований автором науково-методичний підхід до оцінювання потенціалу МСБ з точки зору задоволення інтересів зацікавлених сторін є універсальним і може бути застосований і до інших регіонів за умови наявності відповідної аналітичної інформації. Практичне значення роботи підтверджується тим, що запропоновані в дисертації науково-методичні підходи до оцінювання та формування соціальної відповідальності використовуються як підприємствами, так і органами владних повноважень. Зокрема, запропонований автором методичний підхід до характеристики поточного стану ресурсного обміну між малим та середнім бізнесом та його основними стейкхолдерами використовується в діяльності Департаменту економічного розвитку Кам'янської міської ради, а розроблені автором практичні рекомендації щодо шляхів формування ініціативної складової соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу використовується в діяльності ТОВ «Міськвітло Плюс», м. Дніпро.

Наукові результати дисертаційної роботи використовуються також в навчальному процесі в Національному технічному університеті «Дніпровська політехніка», в тому числі при удосконаленні робочих програм та навчально-методичного забезпечення таких дисциплін, як «Соціальна відповідальність бізнесу», «Соціально-етична відповідальність в туризмі», «Креативна економіка».

6. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

За результатами ґрунтовного вивчення рукопису дисертаційної роботи та опублікованих наукових праць автора, а також аналізу наданого автором звіту щодо перевірки тексту рукопису сервісом «Unichek», порушень академічної доброчесності не було встановлено. Використані здобувачем окремі ідеї, результати і тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

7. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту та оформлення дисертації

В цілому дисертація заслуговує на позитивну оцінку, однак слід зазначити окремі недоліки та дискусійні положення.

1. Автор не розмежовує поняття соціальна відповідальність малого та середнього бізнесу і малого та середнього підприємства, використовуючи їх в тексті дисертації як синоніми (наприклад, у підрозділі 1.2 автор частіше користується аббревіатурою МСП, а у розділі 2 під час аналізу масиву статистичної інформації автор використовує поняття «малий та середній бізнес»). Ці поняття дійсно є спорідненими, але ми не вважаємо їх тотожними, тому в дослідженні було би доцільним провести більш ґрунтовний аналіз

категоріального апарату в сфері соціальної відповідальності та уніфікувати термінологію.

2. Автор використовує співвідношення обсягів примусовості та ініціативності, а також вектору соціально відповідальних практик, спрямованого переважно на зовнішнє або внутрішнє середовище бізнесу для більш повного розмежування теоретичних підходів до визначення соціальної відповідальності (с. 45-46). Цей підхід дійсно дозволяє врахувати особливості діяльності малих та середніх підприємств на ринку, однак, він залишає поза увагою екологічну складову соціальної відповідальності бізнесу, що є необхідним в умовах сталого розвитку.

3. На с. 104 автор приводить систему показників оцінювання потенціалу малого та середнього бізнесу з точки зору можливостей задоволення інтересів стейкхолдерів. У другому блоці, який характеризує зовнішнє мікросередовище МСБ, на відміну від інших трьох блоків, автором наведено лише показники, які можуть бути отримані в результаті експертного опитування. Вважаємо такий підхід до оцінювання суб'єктивним. Доцільним було би запропонувати декілька критеріїв, одна частина із яких була б заснована на статистичних даних, а інша – на експертних оцінках, що додатково підсилило б методологічну цінність запропонованої системи показників.

4. У розділі 2.1, при проведенні дослідження стану МСБ в регіонах України, автор аналізує окремо показники діяльності малих та середніх підприємств, що є цілком обґрунтованим в рамках поставлених в дисертаційній роботі задач. Однак, робота була б більш досконалою, якщо автор при аналізі врахував би також галузеву приналежність суб'єктів МСБ. Це дало б змогу більш наочно відобразити специфіку соціально відповідальних практик в окремих галузях економіки.

Тим не менше, варто відзначити, що на загальну позитивну оцінку дисертації Нечепуренка М.О. подані вище зауваження суттєво не впливають, є дискусійними та додатково характеризують багатоаспектність, комплексність і перспективність досліджуваної автором проблематики.

8. Загальний висновок щодо дисертаційної роботи

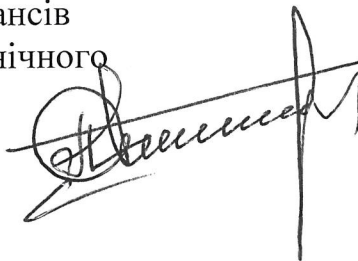
За результатами ознайомлення з дисертаційною роботою та науковими публікаціями Нечепуренка М.О. зазначаємо, що основні наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі на тему «Формування соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу в Україні», відповідають встановленим вимогам. Дисертаційна робота характеризується достатнім рівнем обґрунтованості та достовірності узагальнених висновків, а також науковою новизною та значимістю і може бути використана для теоретичного та методологічного обґрунтування процесу

формування, стимулювання та розвитку соціально відповідальних практик українського малого та середнього бізнесу на регіональному рівні на засадах державно-приватного партнерства.

Дисертаційна робота Нечепуренка Микити Олександровича є самостійним завершеним дослідженням, відповідає спеціальності 051 Економіка та вимогам Постанови Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», Наказу Міністерства освіти і науки України №40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019)», а її автор, Нечепуренко Микита Олександрович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка.

Офіційний опонент,

завідувач кафедри економіки та фінансів
Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя
доктор економічних наук, професор

Олена ПАНУХНИК

Підпис Олени ПАНУХНИК завіряю:

Вчений секретар Вченої ради
Тернопільського національного технічного
університету імені Івана Пулюя
кандидат технічних наук, доцент

Галина КРАМАР